

Gröna vågen 1971–1973

– Politik, romantik och flykt

ANNA ARVIDSSON

LUNDS UNIVERSITET

Abstract

I denna artikel undersöks det offentliga samtalet kring gröna vågen och hur det förändrades från *Tidningen Lands* reportageserie från 1971 som behandlade människors flytt från stad till land, till det att begreppet cirkulerade på dagstidningarnas sidor fram till 1973. Analysen pekar på att gröna vågen fick betydande politisk laddning och kom att fungera som ett helomfattande uttryck för en sinnlig flykt som 1970-talets människor behövde göra under en tid av oro och förväntad dystopi.

Nyckelord: Sverige, 1970-tal, gröna vågen, politik, romantik, bondesamhälle

Inledning

Under 1970-talet existerade idéer om ett liv i större närhet till naturen som i flera avseenden går att direkt applicera på den samtid vi lever i. Onekligen har de senaste årens klimatrappporter åter satt miljöfrågorna i första rummet. Samtidigt har det i pandemins spår vuxit en kollektiv längtan efter att leva i en grönare omgivning.¹ Nu, liksom då, talar man om en ”grön våg” för att beteckna en strömning från stad till land, men som denna artikel ska behandla innefattade detta ordpar mer än så. Hösten 1971 publicerade *Tidningen Land (Land)* en reportageserie som tog fasta på en begynnande rörelse av unga människor som bröt upp från livet i staden för att söka lyckan på landet. Reportageserien som rubriksattes ”gröna vågen” visade människor som på olika sätt skapade sig ett alternativt liv. Syftet med denna artikel är att redogöra för hur det offentliga samtalet kring gröna vågen under 1971–1973 tog sig uttryck. Undersökningens frågeställning är således: vilka dimensioner av gröna vågen uppenbarade sig under dess cirkulering i dagspressen 1971–1973 och vilken betydelse fick dessa dimensioner för begreppets innebörd?

Det tidiga 1970-talets osäkra framtid

Tidningen Land bildades 1971 när två tidigare lantbruksorganisationer slogs ihop till Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) och bildade en tidning vars syfte var att förbinda land och stad. I bakgrunden till *Lands* reportageserie låg flera års alarmerande rapporter om tillståndet för jordens natur och framtid.

¹ Enligt Swecos rapport från 2021 förändrades flyttmönstret märkbart – där kommuner utanför större städer, mindre orter och landsbygdskommuner var mer populära flyttdestinationer än storstäderna. Sweco, *Sveriges nya geografi: Pandemins flyttmönster*, nr. 24, (2021).

Miljöproblemen avlöste varandra och forskare varnade för att människans tid på jorden var räknad.² Karl Haikola har betonat berättelsen om 1970-talets decennium som präglad av motstridiga linjer där det sena 1960-talets progressivitet och framtidshopp dröjde sig kvar, samtidigt som ett narrativ av de flera kriserna grundlades genom oljekrisen, kärnvapenhotet och ekonomisk oro efter en längre tids högkonjunktur.³

Kristoffer Ekberg menar att hela det moderna samhället skakades om när insikten om miljöfrågans akuta situation införlivades i människors medvetande i början av 1970-talet. Vissa kritiserade efterkrigstidens fokus på tillväxt och det var i relation till dessa värden som alternativa rörelser skapade sig ett liv på landsbygden mer i enlighet med naturen.⁴ David Larsson Heidenblad pekar på tidens intensiva framtidsdebatt som föranleddes av allmänhetens nyfunna miljökunskap och forskares utsagor om framtiden. I synnerhet stod professor i biokemi Gösta Ehrensvärd och hans bok *Före – Efter: En diagnos* i centrum.⁵ Boken publicerades i flera upplagor och blev hett ämne för debatt i media. Ehrensvärd hävdade att mänskligheten stod inför en dystopisk tillvaro som skulle präglas av svält, anarki och förödelse. Han menade att samhället i framtiden skulle tvingas bli teknologiskt degraderat och hämta inspiration från det gamla agrarsamhällets politiska och sociala struktur för en dräglig tillvaro.⁶

Politik och flykt i krisens närvaro

Under den tidsperiod som undersökningen är fokuserad kring var utflyttningen från städer ett förhållandevis utbrett fenomen. I sin avhandling behandlar Carl Holmberg begrepp så som civilisationskritik, lokalsamhälle och framtidsvisioner i samband med de regionalpolitiska debatter som pågick under större delen av 1970-talet. Holmberg menar att Centerpartiets ungdomsförbund CUF och deras kampanj kring ”lokalsamhället” kom att bli ett betydande inslag i den samhälleliga debatten från och med 1973.⁷ Med utgångspunkt i Centerpartiet och CUFs uppmärksammade regionalpolitiks roll i decenniets samhällsdebatter, nyanserar Holmberg således bilden av 1970-talet som vänstervriden, samtidigt som han framhäver denna tid som startmotorn för upplösandet av höger- och vänsterpolitik.⁸ Föreliggande artikel ämnar att teckna en bild av vad som sker innan och samtida med Holmbergs utpekade tidpunkt. Holmbergs tes blir således bärande för att stärka denna artikels förståelse av gröna vågen som ett politiskt begrepp.

Samtalet kring gröna vågen ägde emellertid rum på flera dimensioner, men fundamentalt var ett slags romantisering av ett förindustriellt agrarsamhälle. I sina studier kring gröna vågen pekar Ulla Wessling på att det finns symbolvärden som kan relateras till ett sorts trygghetssökande. Wessling menar att lämnandet

² David Larsson Heidenblad, *Den gröna vändningen: En ny kunskaps historia om miljöfrågornas genombrott under efterkrigstiden* (Lund 2021) s. 29–33.

³ Karl Haikola, *Framtidens fragmentering: Sekretariatet för framtidsstudier och välfärdssamhällets dilemma under det långa 1970-talet* (Lund 2023) s. 17–21.

⁴ Kristoffer Ekberg, *Mellan flykt och förändring: Utopiskt platsskapande i 1970-talets alternativa miljö* (Lund 2016) s. 19–20.

⁵ Gösta Ehrensvärd, *Före – Efter: En diagnos* (Stockholm 1971).

⁶ David Larsson Heidenblad, ”Framtidskunskap i cirkulation: Gösta Ehrensvärds diagnos och den svenska framtidsdebatten, 1971–1972”, *Historisk Tidskrift*, 135:4 (2015).

⁷ Carl Holmberg, *Längtan till landet: Civilisationskritik och framtidsvisioner i 1970-talets regionalpolitiska debatt* (Göteborg 1998) s. 15–23.

⁸ Holmberg (1998) s. 236.

av stadens höga tempo och moderniteter tillät ett mer naturnära liv på landsbygden som knöt an till barndomens enklare tillvaro genom symbolvärdet i den rödmålade stugan, vedugnen och brödbaket.⁹

Tillvägagångsätt och källurval

För att förstå när gröna vågen tog form har en genomgång av *Lands* nummer före och efter tidningens första omnämnande av ”gröna vågen” utförts.¹⁰ Några nummer efter att ordparet gröna vågen dök upp i *Land* första gången utkom deras reportageserie med samma namn som därefter fick gröna vågen att cirkulera i ett antal dagstidningar. Utöver det gjordes en sökning på ”gröna vågen” och ”grön våg” i Kungliga bibliotekets databas med digitaliserade dagstidningar, *Svenska dagstidningar*, för att skapa en överblick av begreppets användning. För att följa hur begreppet användes och fylldes med idéinnehåll har alla sorters texttyper som återfinns i tidningarna inkluderats i analysen.¹¹

Avgränsningen till tidsperioden 1971–1973 motiveras av att användningen av ordet når sin överlägset högsta topp under slutåret 1973.¹² Den förhållandevis korta tidsperioden tillåter en analys av samtalet om gröna vågen vilket på ett effektivt vis avtäckar begreppets dimensioner. Urvalet av dagspress har sammanfallit med de dagstidningar som finns digitaliserade hos *Svenska dagstidningar*. Andra tidningar som inte digitaliserats, men som potentiellt också skrivit om gröna vågen faller således bort.

Språkbrukshistoria och cirkulationsanalys

Undersökningen utgår metodologiskt från en kombination av språkbrukshistoria och kronologisk cirkulationsanalys för att studera hur samtalet kring gröna vågen fördes och hur åtskilliga aktörer medverkade för att etablera begreppet. Språkbrukshistoria syftar till att studera samtalet och språkbruket kring en viss idé eller ett visst begrepp.¹³ Metoden möjliggör för denna undersökning att åskådliggöra parallella idéströmningar och att se till gröna vågens kontextuella nyanser. Artikeln använder det språkbrukshistoriska angreppssättet för att fokusera på vad som sägs och skrivs om ett ord som förutom begreppsformen kan förstås som en idé eller rörelse.

James A. Secords artikel ”Knowledge in transit” har varit betydande för humanistisk forsknings övergång från att fokusera på produktionen av kunskap till dess cirkulation.¹⁴ Efter Secord har cirkulationsanalys kommit att förknippas med det kunskapshistoriska fältet och blivit en central metod för att följa hur kunskap traderats, formats och förändrats. Även om begreppet gröna vågen inte bör betraktas

⁹ Ulla Wessling, ”Leva nära naturen – om innebörden av det underförstådda i gröna vågens budskap”, i *Svenska Livsstilar: Om naturen som resurs och symbol*, (red) Hjort, Anders (Stockholm 1983), s. 23–48.

¹⁰ ”Den gröna vågen”, *Tidningen Land*, nr. 42, 15/10 1971.

¹¹ Alla texttyper innebär alltså all typ av publicistiskt material så som reportage, artiklar, ledare, krönikor, insändare, annonser, notiser, m.m.

¹² Under 1973 får sökordet ”gröna vågen” 1087 sökträffar, vilket i jämförelse med övriga aktuella år – 1971: 13 sökträffar, 1972: 602 sökträffar, är rekordhögt och till dags dato fortfarande det högsta antalet sökträffar. Svenska Dagstidningar, *Kungliga biblioteket*, <https://tidningar.kb.se/?q=%22gr%C3%B6na%20v%C3%A5gen%22&sort=> (hämtad 2024-04-14).

¹³ Henrik Björk, *Folkhemsbyggare* (Stockholm 2008) s. 7–12.

¹⁴ James A. Secord, ”Knowledge in transit”, *Isis*, 95:4 (2004).

som kunskap i någon strikt mening, så står det klart att dess föränderliga karaktär bär likheter med Secords sätt att förstå kunskap. Dessutom, vilket denna artikel kommer att visa, fungerade gröna vågen, liksom kunskapsbegreppet som ett maktverktyg. I bakgrund till denna begreppsdefinition används därför en kronologisk cirkulationsanalys för att vid sidan av det språkbrukshistoriska angreppssättet undersöka hur gröna vågen manifesteras under perioden.

Samtalet kring gröna vågen hade i denna undersökning kunnat adresseras som ett medialt samtal eftersom sökräffarna på ”gröna vågen” förekommer i tidningar, men dessa kan också betraktas som fragment i hur det samhälleliga samtalet tog sig uttryck mellan människor. Fragmenten möjliggör således inträde till både det publika och privata samtalet som är spår av ett kollektiv av människors tankar och uttryck svåråtkomliga genom andra vägar.

En rörelse, en strömning eller ett uttryck

Rörelsen av människor som under 1970- och 1980-talet lämnade tätorter för att bosätta sig i kollektiv, ofta på landsbygden och med vissa alternativa anspråk rörande försörjning, livsstil och samhällsorganisering brukar benämnas som gröna vågen. Men definitionen är som denna artikel vill förtydliga inte enformig, utan innefattar en mångfacetterad dimension av idéer som emellertid gör att definitionen av det som en rörelse begränsar begreppet. Forskare som behandlat gröna vågen har också definierat den på olika sätt. Holmberg menar att det rör sig om strömningar som ifrågasatte storstadskultur och konsumtionssamhälle genom att implicera lantbrukets traditionella struktur med folkkultur.¹⁵ Wessling hävdar att gröna vågen har sitt ursprung i en förändrad syn på staden.¹⁶ Ekberg ser den som ett begrepp som något lättvindigt fick beteckna rörelsen av alternativ livsstil i form av kollektiv, men betonar att ingen av dessa kollektivboende ville kännas vid begreppet.¹⁷

Ovanstående forskares tankar om gröna vågen är på flera sätt riktiga. Under undersökningens förlopp som inneburit en nära bekantskap med gröna vågen under dess konsolideringsfas, har det blivit uppenbart att den till viss del var ett uttryck för en ruraliseringsvåg. Däremot inte alltid i betydelsen av en fysisk flytt. Snarare kan denna artikel bidra till att motivera gröna vågen som en flytt eller flykt genom sinnet till en förindustriell tid som 1960- och 1970-talets moderna människor betraktade som mer uthärdlig. Detta synliggörs bland annat av den politiska makt som begreppet visade sig ha liksom av intresset för svensk folkkultur som var på uppgång. Under samma decennium florerade proggmusiken med en tydlig vink till gröna vågen,¹⁸ filmen *Äppelkriget* kom att bli en succé,¹⁹ och ur ett akademiskt perspektiv kan det

¹⁵ Holmberg (1998) s. 236.

¹⁶ Wessling (1983) s. 18–19.

¹⁷ Se Ekberg (2016) s. 13, 16, 35.

¹⁸ Ett xplock med illustrativt lämpliga texter: Gläns över sjö och strand, ”Morfar, varför är det bara du som är kvar?”, *Är du lönsam lille vän och andra sånger*, MNW, vinyl, 1970, Bernt Staf, ”Landsbygdens avfolkning”, *Vingslag*, Metronome, vinyl, 1972 och Ola Magnell, ”Påtalåten”, *Påtalåten*, Telefunken, vinyl, 1973.

¹⁹ *Äppelkriget*, 1972 vann stor uppmärksamhet för sin komiska berättelse om den schweiziske storkapitalisten som planerar att anlägga en enorm fritidsbebyggelse i den lilla fiktiva byn Ånglamark i Skåne. Berättelsen kan härledas till den mediala uppståndelse om Brösarps backar i Tomelilla kommun som ett tyskt konsortium ville köpa för att bygga fritidsby vilket synliggörs i Skånes Fältbiologerna verksamhetsberättelse från 1971, i Landsarkivet Lund, Skånes Fältbiologers arkiv, SE/LLA/30857:01, Verksamhetsberättelser 1964–1983.

etnologiska forskningsprojektet *Den kultiverade människan* betraktas som en tribut till det förindustriella agrarsamhället.²⁰ Gröna vågens främsta uttryck är detta, att samhället präglad av efterkrigstidens ständiga blick framåt nu åter riktade blicken bakåt.

Gröna vågen i debatt och valframgång

När gröna vågen först fick fäste i dagspressen visade den sig fungera väl för politisk debatt. Begreppet gav upphov till en konflikt i december 1971 mellan folkpartisten Mac Hamrin och socialdemokraten Bernt Nilsson under ett regionmöte i Kalmar. De var oeniga om gröna vågens effekt. Hamrin menade att dess idéer kunde bidra till att föryngra glesbygdens befolkning medan Nilsson kontrade med att han inte tror på gröna vågen och sade att människor alltid kommer bosätta sig beroende av ”ekonomiska realiteter”.²¹ Detta första politiska uttryck för gröna vågens formering på dagstidningarnas sidor kom att integreras till begreppets väsen.

Kort därpå, i ett reportage i *Aftonbladet* publicerat den 30 december 1971 blev dåvarande statsminister Olof Palme tillfrågad om vad han ansåg om gröna vågen. Palme menade att han såg positivt på det växande miljöintresset, men att det samtidigt var viktigt att skapa gröna miljöer i stadsbilden.²² Tidigt i detta första skede av gröna vågens förekomst i dagspressen blev den förknippad med Centerpartiet. *Aftonbladets* chefredaktör Gunnar Fredriksson menade att partiets företrädare Thorbjörn Fälldin tycktes rida på (den gröna) vågen med anledning av de flera hyllningar han fått motta i tidskrifter för Folkpartiet och Moderaterna. Fredriksson skrev att ”lågavlönade människor som med rätta är missnöjda i Sverige idag tror naturligtvis inte på högern och folkpartiet men kan tänka sig centern”.²³ Fälldin själv positionerade sig dock mycket försiktigt i det politiska samtal kring gröna vågen som hade börjat florera våren 1972. Samtidigt fanns det många punkter i Centerpartiets regionalpolitik som rimmade väl med den idébild som för hade aktualiserats kring begreppet.

Den 22 mars 1972 skrev Moderaternas partiledare Gösta Bohman en ledare i *Svenska Dagbladet* (*SvD*) där han kommenterade att han tidigare uppmanat till debatt om ”tätortsmänniskans behov av kontakt med naturen”.²⁴ Bohman agiterade mer specifikt mot styrningen av fritidsbebyggelsen som han menade inte efterföljde människors önskemål utan skapade små koncentrerade fritidsbyar som på inte kunde tillgodose de behov människor sökte hjälpa genom rekreation i naturen. Han ville propagera för ”en gles fritidsbebyggelse” som skulle råda bot på ”tristessen i det industrialiserade samhället” och menade sig vilja leda ”en ny grön våg tillbaka till naturen”.²⁵ Bohman tycktes göra sitt yttersta för att fånga upp de idéströmningar kring gröna vågen som ljöd starkast. Trots Bohmans försök, förblev det under resterande 1972 Centerpartiets som var gröna vågens mest självklara koppling.

²⁰ Jonas Frykman, & Orvar Löfgren, *Den kultiverade människan* (Lund 1979).

²¹ ”Riksdagsmän om romantik”, *Barometern*, 23/12 1971.

²² Lars Svedgård & Dieter Strand, ”Så här tycker Olof Palme om...”, *Aftonbladet*, 26/12 1971.

²³ Gunnar Fredriksson, ”Den ohederliga centern”, *Aftonbladet*, 11/3 1972.

²⁴ Gösta Bohman, ”Fritidsfolket vill se glesa bygder”, *Svenska Dagbladet*, 22/3 1972.

²⁵ Gösta Bohman, ”Fritidsfolket vill se glesa bygder”, *Svenska Dagbladet*, 22/3 1972.

Samtidigt propagerade Socialdemokraterna för att begreppet innebar fara och att en återgång till ett bondesamhälle aldrig var möjlig för ett samhälle med så stark teknisk utveckling.²⁶ Finansminister Gunnar Sträng menade att gröna vågen var en centerideologi som ”skulle innebära ett våldförande på individens egen valmöjlighet när det är fråga om att välja yrke”.²⁷ Det är emellertid inte förvånande att det parti som under flera års styre gjort sitt yttersta för att bygga upp ett land med god boendestandard, infrastruktur och stark industri svarade negativt mot gröna vågen som i mångt och mycket innehöll idéer som strävade bort från det samhälle Socialdemokraterna byggt upp.

Men kritiken kom från flera håll. *SvD* skrev den 9 april att det är ”allvarligt att centern far med grova osanningar i sin agitation. Men det är ännu allvarligare att centern genom att rida på den gröna vågen utan att ställa upp något eget alternativ ger näring åt den propaganda mot partierna och deras arbete som bedrivs av miljöaktivisterna”.²⁸ *Expressen* menade att det var tack vare gröna vågen partiet vunnit nya anhängare, trots dess nya partiledare.²⁹ Partiledaren själv förhöll sig fortfarande ambivalent till kopplingen mellan begreppet och hans parti. Fälldin såg ”det från början som ett uttryck för det växande miljöintresset” men förstod att begreppet vidgats till att förstås som decentralisering, vilket samtidigt måste ha betytt något positivt för honom och partiet.³⁰

I oktober 1972 upplöstes plötsligt det socialdemokratiska avståndet till den gröna vågen. *GP* rapporterade från Socialdemokraternas partikongress att inrikesministern Eric Holmqvist diskuterade en omorientering av bostadspolitiken med målet att fler skulle kunna få bo ”i ett eget hus med egen täppa”.³¹ I *SvD* återgavs statsminister Palmes tal i vilket han visade sig vara positivt inställd till den gröna vågen, om än med omformuleringen att ”den gröna vågen egentligen är röd”.³² Ett par dagar senare publicerades en lång artikel där Socialdemokraternas partisekreterare Sten Andersson bekräftade att partiet ville ge begreppet en socialistisk definition. Han påtalade samtidigt det diffusa idéinnehållet som gröna vågen dittills haft.³³ Socialdemokraterna hade därmed bytt riktning helt men de övriga partierna förhöll sig konsekventa med sina tidigare synpunkter kring gröna vågen. Moderaternas partiledare Bohman uttryckte gröna vågen som ”en opinion mot det byråkratiska centralstyrda förmyndarsamhället”.³⁴ Vänsterpartiet Kommunisterna stretade emot och partisekreteraren Tore Forsberg sade under ett möte att ”den gröna vågen är en bluff”, och att Centerpartiet egentligen stod på ”kapitalets sida”.³⁵

Fälldin erkände under början av 1973 släktskapet mellan partiets decentraliseringspolitik och gröna vågen som dagspressen och andra politiker redan etablerat i det svenska samhällets medvetande. Fälldin menade dock att han inte ville att partiet skulle associeras med den del av gröna vågen som förpassades

²⁶ ”Olof Palme balanserar”, *Dagens Nyheter*, 5/4 1972.

²⁷ ”Gröna vågen retar Sträng”, *Dagens Nyheter*, 3/8 1972.

²⁸ *Svenska Dagbladet*, 9/4 1972.

²⁹ ”Gröna vågen ger stark centervind”, *Expressen*, 19/6 1972.

³⁰ Åke Ekdahl, Kerstin Kåll, Dick Ljungberg, & Staffan Teste, ”Thorbjörn Fälldin: Ingen strävan från oss skärpa tonen i debatt”, *Dagens Nyheter*, 4/8 1972.

³¹ ”Gröna vågen griper tag i regeringen”, *Göteborgsposten*, 7/10 1972.

³² ”Palme gör försiktig inbjudan till samverkan på bred front”, *Svenska Dagbladet*, 8/10 1972.

³³ Lars Svedgård, ”Sten Andersson vill socialisera ’gröna vågen’”, *Aftonbladet*, 24/10 1972.

³⁴ ”Gröna vågen griper tag i moderatledaren”, *Göteborgsposten*, 17/11 1972.

³⁵ ”Vpk angriper centern och skp”, *Dagens Nyheter*, 12/2 1973.

som romantik: ”drömmen om Sörgården är naturligtvis en dröm och den bör självfallet inte förverkligas genom att man försöker återgå till något passerat”.³⁶

Under 1973 tunnades gröna vågens förekomst i politisk mening i dagspressen ut och i stället tog andra typer av idéer och föreställningar vid, som gröna vågens relation till vegetarianism, musik och hemslöjd.³⁷ Socialdemokraterna försökte vinna opinionens stöd genom att anamma delar av den gröna vågen som de kunde instämma med, men hade samlat sig kring att benämna vågen som ”röd”. Samtidigt fortsatte Bohman att påbjuda sitt släktskap till gröna vågen.³⁸ I juni 1973 tillkännagavs hans kommande bok *Alla mans rätt: Ingen röd väg ut i det gröna*, vars innehåll till största del skulle behandla gröna vågen. Bohmans motto lød ”en liten svensk markplätt åt alla – för vi är ju alla bönder eller ättlingar till bönder”.³⁹

Thorbjörn Fälldins sökte i allmänhet inte koppla sig själv och Centern allt för hårt samman med gröna vågens mest dominerande idéinnehåll.⁴⁰ Men när valresultatet för 1973 års val tillkännagavs visade det sig emellertid att Centerpartiet på sätt och vis faktiskt ridit på den gröna vågen, liksom Moderaterna som också vunnit framgång, med 25,1% respektive 14,3 % röster. Det kom dock inte att räcka för partierna att bilda en borgerlig regering. Socialdemokraterna vann valet 1973 med 43,6% av rösterna.⁴¹ Mandaten var emellertid lika många mellan blocken, vilket ledde till det parlamentariska förhållande som benämns som jämviktsriksdag.⁴² Följande valår blev däremot högerblocket störst när Centerpartiet kunde bilda koalition med Moderaterna och Folkpartiet. En borgerlig regering efter en period om 40 år av socialdemokratiskt styre.

Sörgårdsromantik och den gröna vågens flyktighet

Återkommande under gröna vågens primära cirkulering är det möjligt att förbinda den till en dimension av romantisering och flykt. I *Lands* reportageserie rapporterades det om människor som flyttat ”sina bopålar till landsbygdsmiljö”.⁴³ Medan gröna vågen som begrepp och rörelse initialt under reportageserien framställdes som ett engagemang för miljöfrågor, landsbygd och natur fanns det samtidigt en uppenbar mänsklig längtan efter något annat. Tiden för gröna vågens primära cirkulering utmärktes nämligen även av idéer knutna till romantisering och flykt.

Land ville inte låta rörelsen av unga människors utflytt till landet målas upp på ett idylliskt sätt.⁴⁴ Detta blev dock inte fallet när gröna vågen som begrepp förankrades i människors medvetande genom dess allt högre förekomst i dagspressen. Redan i december 1971 kopplades begreppet till det gamla bondesamhället när revyn ”Livet på landet” skulle ha premiär. Arbetsledaren Sven Magnusson menade att de ”rider på den

³⁶ Lars Johansson, ”Fälldin: Fp-ledaren ger skev bild av centerpartiets regionalpolitik”, *Göteborgsposten*, 4/3 1973.

³⁷ Exempelvis vegetarianism: ”Bara några rader om”, *Aftonbladet*, 1/11 1973, musik: ”Lovsånger till grödan”, *Aftonbladet*, 6/1 1973 och hemslöjd: ”Spånad i Kättilsmåla”, *Barometern*, 7/3 1973.

³⁸ Boken, om 76 sidor, ska ha publicerats 1973 och finns idag på ett flertal universitetsbibliotek.

³⁹ Thore Davidsson, ”Gösta Bohmans nya bok: Rena bygderomantiken”, *Aftonbladet*, 24/6 1973.

⁴⁰ Elisabeth Frankl, ”Strängt personligt”, *Expressen*, 1/7 1973.

⁴¹ Sven Nordin, ”Valdramat: Så röstade Sverige”, *Aftonbladet*, 18/9 1973.

⁴² *Nationalencyklopedin*, jämviktsriksdagen ><http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/jämviktsriksdagen> < (hämtad 2024-05-12).

⁴³ ”Den gröna vågen”, *Tidningen Land*, nr. 42, 15/10 1971.

⁴⁴ Bitte Gustavsson, ”De har flyttat ut I”, *Tidningen Land*, nr. 48, 1971.

gröna vågen, det vill säga människors längtan ut till landet och egna torpet, där man bär sitt vatten, hämtar ved till spisen och får känna mossa mellan tårna”.⁴⁵ Stundom luftades realismens röst i dagspressen när kommentarer från allmänheten, tjänstemän och politiker påminde om att en övergång till deltid- eller heltidsjordbruk var svårt och ekonomiskt tärande. En insändare till *Borås Tidning* skrev att det var svårt att överleva som jordbrukare, särskilt med de stigande matpriserna.⁴⁶

Gröna vågen var trots det mer än en orealistisk dröm, den hade reell spegling i samhället. I *GT* rapporterades det om att avfolkningen i Stockholm hade ökat.⁴⁷ *GP* skrev om ett ökat antal deltagande i en kurs för blivande lantbrukare, som lantbruksnämnden menade berodde på gröna vågen.⁴⁸ Under hela perioden 1971–1973 rapporterades en ökning av ansökningar till landets jordbruksskolor och ett flertal artiklar i dagstidningar handlade om par eller familjer som flyttade till landet för att starta jordbruk.⁴⁹ Begreppets idéinnehåll om en återgång till forna tiders bondesamhälle beskrevs även som att det hade visst stöd i forskning. I *Arbetet Västsvenska edition* publicerades en insändare som menade att gröna vågen inte rörde sig om romantik. Insändaren skrev att ”Den moderna tekniken ska utnyttjas där den inte förstör. I stället för åstadkomma ett liv i nöd och elände vill den gröna vågen förhindra ett sådant.”. Insändaren refererade till framtidsdebatt som aktualiserats efter Gösta Ehrensvärds uppmärksammade bok *Före – Efter*.⁵⁰

Sommaren 1972 diskuterade Åke Landqvist varför gröna vågen fick näring att gro.⁵¹ Landqvist menade att gröna vågen uppstått mer eller mindre från intet och på ett sätt som fick människor att plötsligt förändra sig. Han menade också att romantiken kring det gamla bondesamhället hade ursprung i en ett grovt förenklat synsätt. Landqvist skrev att gröna vågen kom från det han benämnde som ”känslösamhället” bestående av bekväma ungdomar som aldrig upplevt det tidiga seklets hårda liv och efter att gått och sett *Äppelkriget* gjorde ”den trasproletära looken” till högsta mode.⁵²

Flera skribenter kommenterade Ehrensvärds bok i vilken han pläderade för att en dräglig framtidstillvaro skulle tvingas ta inspiration från det gamla bondesamhällets levnadssätt för att en utarmning av jordens resurser inte skulle bli till verklighet.⁵³ Emellertid befläckades fördömdes denna lösning av kritiska röster som talade om ”Sörgårdsidyll” och ”Sörgårdsromantik” med nedlåtande ton.⁵⁴

⁴⁵ ”Den gröna vågen”, *Expressen*, 29/12 1971.

⁴⁶ Utan bondkomik, ”Den gröna vågen”, *Borås Tidning*, 28/2 1972.

⁴⁷ ”Stockholm avfolkas”, *GT*, 19/3 1972.

⁴⁸ ”Allt fler ungdomar flyr till lantbruket”, *Göteborgs-Posten*, 23/3 1972.

⁴⁹ Ett axplock av artiklar berör detta vilket diskuteras mer i undertecknads uppsats Anna Arvidsson, *Gröna vågen 1971–1973: En kronologisk språkbrukshistoria*, Lunds universitet, 2023. Se Christer Pilbark, ”Stadsbarnen invaderar lantbruksskolan”, *Arbetet* 28/10 1973, Torbjörn Nordström, ”Hälften av alla unga i storstad vill inte bo där...”, *Svenska Dagbladet*, 20/9 1972, Lennart Lundegårdh, ”Flygmaskinisten kom ner på jorden: Lantbruksdrömmen blev verklighet”, *Svenska Dagbladet*, 18/9 1972 och Bitte Gustavsson, ”De har flyttat ut I”, *Tidningen Land*, nr. 48, 1971.

⁵⁰ Karin Johansson, ”Gröna vågen”, *Arbetet västsvenska editionen*, 15/4 1972.

⁵¹ Åke Landqvist, ”Den gröna vågen: ur tillväxtens sjuka samhälle föddes en ny längtan till naturen”, *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 23/6 1972.

⁵² Åke Landqvist, ”Den gröna vågen: ur tillväxtens sjuka samhälle föddes en ny längtan till naturen”, *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 23/6 1972.

⁵³ Larsson Heidenblad (2015) s. 594.

⁵⁴ *Sörgården* var en läsebok författad av Anna Maria Roos, publicerad 1912. Berättelsen har nationalromantiska och fostrande drag om en lycklig bondfamilj i en idyllisk röd stuga. ”Sörgården”, *Nationalencyklopedin* ><http://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/sörgården>< (hämtad 2024-04-29).

Samtidigt utkristalliserades en konflikt mellan hur samtalet om gröna vågen fördes hos allmänheten och hur dagspressen dirigerade samtalet. Personer som skulle kunna kategoriseras som gröna vågare, så som nyblivna lantbrukaren Torgny Holmqvist på Gotland, var trots allt kritisk till att gröna vågen fick unga människor att vallfärda till landsbygden utan kunskap och kapital.⁵⁵ Torgny var en av flera som inte ville identifiera sig med gröna vågen.

Lars Fimmerstad poängterade i *GHT* att den ökning som skett av deltidbönder inte gjorde lantbruksnämnden särskilt optimistisk. Lantbruksnämnden kommenterade att risken var att deltidjordbrukarnas förvärv av mindre markplättar skulle hämma den storskaliga produktionsnyttan av jordbruksmarken.⁵⁶ Detta bidrog till att separera gröna vågens anhängare från lantbruksorganisationers intressen. I *Land* tonades rubriksättningar med gröna vågen ner under en tid i takt med att tonläget blev skarpare i dagspressen, även om reportage och artiklar hade samma typ av innehåll som under tidningens mest hårdföra gröna vågen-kampanj.

Men begreppet förekom oftare på ledarsidan och bland insändarna. Den 25 augusti ifrågasatte en insändare om inte *Land* borde vara mer försiktiga med att ”propagera för den gröna vågen? Är det meningen att vrida tillbaka klockan genom att förvandla Industri-Sverige till ett agrarland som det var ännu i början av detta sekel”. Redaktionen svarade att insändaren missförstått begreppet och menade sig förespråka ett rationellt jordbruk med likvärd utdelning och ett samhälle där man fick välja egen bostadsort och livsstil.⁵⁷ Redaktionen avslutades med att varna om ”Gösta Ehrensvärds dystra visioner”.⁵⁸

Folkkultur och ambivalenta identifieringar till gröna vågen

Trots att Ehrensvärd såg det gamla bondesamhället som dystopisk tycktes idén föredras av gröna vågens anhängare. Under 1973 kom samtalet kring gröna vågen och kring en återgång till det gamla bondesamhället att verkligen ta fart, i samband med att ett intresse för folkkultur utvecklades inom rörelsen. En installation av hantverksföremål på ett förindustriellt tillverkat bord på en julutställning fick namnet ”Den gröna vågen”. Utställningsansvarig Britt-Marie Bergh menade att ”alla dessa ting är naturprodukter, individuellt utformade, utan massproduktionens inflytande”.⁵⁹ Ett par månader därpå rapporterade *Arbetet* om att folkdräkterna åter kommit på modet efter gröna vågen och hemslöjdschefen kommenterade att försäljningen ökat med 400%.⁶⁰

Associationerna mellan gröna vågen och svensk folkkultur var inte helt taget ur det blå. Dess mest centrala idé hade från start rört sig kring en längtan eller inspiration från det gamla bondesamhällets sätt att leva. Att mer i detalj efterfölja symboliken kring bilden av ett förindustriellt liv i enlighet med

⁵⁵ Britt Marie Svedberg, ”Garvad och grön bonde eniga: Romantik föder inget jordbruk”, *Dagens Nyheter*, 11/7 1972.

⁵⁶ Lars Fimmerstad, ”Den gröna vågen: Det är svårt att återgå till att leva av jorden”, *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 22/7 1972.

⁵⁷ ”Några röster om gröna vågen”, *Tidningen Land*, nr. 35, 25/8 1972.

⁵⁸ ”Några röster om gröna vågen”, *Tidningen Land*, nr. 35, 25/8 1972.

⁵⁹ ”Gröna vågen i Sverige”, *Tidningen Land*, nr. 1, 1973.

⁶⁰ ”400 procent försäljningsökning av folkdräkter efter Gröna Vågen”, *Arbetet*, 19/5 1973.

egenproducerade råvaror, tillika klädesplagg och bruksföremål skulle kunna ses som en naturlig följd av den till viss del verkliga och till viss del sinnesgrundade flykten som skedde från en orolig tid.

Ur ett kommersiellt perspektiv synliggörs vidden av gröna vågens koppling till den romantiserade bilden av det gamla bondesamhället. Företag satte ordparet som front i sina annonser och nyttjade på så sätt gröna vågen för att sälja allt från bilar till villor.⁶¹ Det gjorde sig emellertid bäst i samband med folkkulturella inslag. *Expressen* följde fenomenet med ett helsidereportage med rubriken ”BLÅGUL är färgen på den nya vågen”, som behandlade hur reklam i allt högre grad innehöll svenska flaggan och idylliska bilder med ångar. En masskommunikationsforskare från Ekonomiska forskningsinstitutet menade att reklamen speglade samhällseliga tendenser, vilket i detta fall skulle stärka att en smygande nationalism var på uppgång.⁶²

Ur ett individuellt perspektiv var däremot relationen till gröna vågen, i förhållande till den politiska och kommersiella, åt det ambivalenta hållet. Relativt få av de artiklar som förekom under gröna vågens begynnelseperiod innehöll kommentarer från människor som själva beskrev sig som ”gröna vågare” eller som en del av gröna vågen, även om det till viss grad förekom sympatisörer med rörelsen. I mars 1973 efterfrågades ”Naturmänniska ibland, i jeans och tröja, studerande eller gröna vågen-fantast” i en kärleksannons från signaturen ”Värmorgon-997”.⁶³ Det var emellertid sällan någon i tidningarna ville beskriva sig själva som en gröna vågare. Månaden därpå publicerades ett reportage som handlade om en före detta gröna vågare, Gary Engman, som valt att flytta närmare stan för ett liv närmare kompisar, diskotek och konstfryst isbana.⁶⁴ Engman kritiserade gröna vågens rörelse som han menade bidrog till ett nytt klassamhälle. ”Hit flyttar direktörer och redaktörer, det högavlönade tvåbilsfolket.”⁶⁵ Inte heller personer som levde på landsbygden innan gröna vågen var särskilt positiva till den, vilket synliggjordes i en insändare från en tolvårig lantbrukardotter från Österlen som menade att ”Vi som bor på landet vill tjäna pengar också. [...] Gifterna behövs! Gröna vågen är en bluff!”⁶⁶

I dessa första år av gröna vågens levnadstid som idésfär fanns det en genomgående ovilja att förknippas direkt med den. Som ovanstående synliggör sker det i första hand i anonymitet och med en viss distans. Samtidigt gjorde samtidens trender och rörelser som återkommande kopplas till gröna vågen sig ständigt påminna. Trots rapporterna om gröna vågens effekt på landets lantbruksskolor, menade eleverna att de ville arbeta med djur ”långt innan gröna vågen”.⁶⁷ Liknande inställning återfanns hos personer som innehade gröna vågens främsta identitetsmarkör, deltidsjordbrukaren. Till *GP* menar Lars som tidningen intervjuar i samband med hans och hans partners nya livsstil som månskensbönder att ”Gårdsköpet var inget plötsligt infall i samband med den ’gröna vågen’”.⁶⁸

⁶¹ Annons för Fehn Motor AB, Göteborgs-Posten, ”Följ den gröna vågen! Köp billigare bil på landet”, 2/3 1973; Annons för hus, ”Den gröna vågen”, *GT*, 17/2 1973.

⁶² Henrik Brors, ”Blågul är färgen på den nya vågen”, *Expressen*, 12/8 1973.

⁶³ Värmorgon-997, ”Personligt”, *GT*, 25/3 1973.

⁶⁴ Gary Engman, ”Vi tröttnade på isoleringen”, *Aftonbladet*, 15/4 1973.

⁶⁵ Gary Engman, ”Vi tröttnade på isoleringen”, *Aftonbladet*, 15/4 1973.

⁶⁶ ”Hej Aftonbladet: Gifter behövs i maten!”, *Aftonbladet*, 25/3 1973.

⁶⁷ Torsten Andersson, ”Storstadsbönan blev lagårdsbas, sköter 85 djur på hallandsgård”. *Göteborgs-Posten*, 6/5 1973.

⁶⁸ ”Dröm blev verklighet: Storstadsungdomar månskensbönder”, *Göteborgs-Posten*, 8/7 1973.

Sammanfattning

I denna artikel har jag försökt teckna en bild kring hur samtalet om gröna vågen såg ut under en tid som kan betraktas som begreppets konsolideringsfas under åren 1971–1973. Gröna vågen kom att fungera som lösning och flykt undan den framtida dystopi som målats upp bland forskare i media. Samtidigt går det att se rörelsen som en reaktion på ett samhälle som människor inte längre kunde förlika sig med. Blicken riktades bakåt mot ett samhälle som levde i samklang med naturen. Men gröna vågen kom också att bli ett verktyg att vinna politiska anhängare med. Gröna vågens cirkulering från *Land* till dagspressen kännetecknades framför allt av två dimensioner. Den första är den politiska dimensionen som bidrog till att forma gröna vågens idéinnehåll samtidigt som begreppet nyttjades för dess politiska slagkraft. Tidigt under 1971–1972 utkristalliserades en höger- och vänsterpolitisk fära till begreppet. Socialdemokraterna höll från början en sträng linje. Regeringspartiet ville inte bidra till en rörelse som syftade till att förlägga den tekniska utvecklingen bakåt och menade samtidigt att en avfolkning av städerna och industrin vore olycklig. Moderaterna var kontinuerligt jämna i sin hållning och argumenterade för att gröna vågens idéer kunde gynna fritidshusägarna. Frihet att bestämma själv över sin bostadsort rimmade givetvis väl med alla borgerliga partier. Folkpartiet såg positivt på en rörelse som kunde föryngra landsbygdens befolkning. Centerpartiet och dess nyblivna partiledare Thorbjörn Fälldin blev tidigt kopplade till gröna vågen i pressen. Dess idéinnehåll sammanföll väl med den decentraliseringspolitik partiet arbetade för att förverkliga. Men förhållandet till begreppet inom partiet var länge ambivalent och det fanns en motvilja att förknippas med en romantisering av det gamla bondesamhället. Särskilt efter en tid av rationaliseringspolitik och tekniska landvinningar som gynnade ett storskaligt jordbruk, men som samtidigt lämnat bakom sig en lång period av utslitna kroppar.

I oktober 1972 bröts det socialdemokratiska avståndet till gröna vågen. Då ville partiet i stället kalla den röd och menade att det i själva verket rörde sig om en allmän längtan efter en bättre tillvaro. Det socialdemokratiska ombytet tydde på att begreppet hade fått politisk kraft, vilket också synliggjordes genom dess förekomst på politiska kongresser, i tal och i debattartiklar. Framst blev det tydligt i valet 1973 som var häpnadsväckande på flera sätt. Centerpartiet och Moderaterna nådde nya röstrekord och samtidigt fick de två blocken lika många mandat vilket ledde till en speciell regeringssituation där båda sidorna hade regeringsmakt. I valet därpå 1976 nådde Centerpartiet åter rekordsiffror och bildade en koalitionsregering med Moderaterna och Folkpartiet, vilket gjorde slut på en socialdemokratisk regeringsera. Vinsten kan emellertid inte ensamt förklaras av gröna vågen, men det är uppenbart att gröna vågens idésfär hade betydelse för händelseförloppet.

Den andra dimensionen till gröna vågen, den romantik-flyktiga, vävs in i den politiska och kan betraktas som gröna vågens mest karaktäriserande dimension. Det rör sig om gröna vågen som en lösning på vad som ansågs vara problematiskt i det moderna samhället, som vissa ansåg kunde förbättras genom att ta inspiration från det förindustriella agrarsamhället. Trots den återkommande kritiken om att gröna vågen innebar en överromantisering av äldre tider, menade andra att så inte var fallet. Gröna vågens

anhängare stödde sig på Ehrensvärds *Före – Efter* som pekade på att människor skulle tvingas till en återgång av 1700-talets bondesamhälle, och således tillfogades åt begreppet en vetenskaplig grund. Idén, som enligt Ehrensvärd var en ren dystopi, tycktes ändå vara lockande för många.

Både Ekberg och Wessling talar om en flykt från det moderna samhället, men deras forskning befinner sig några år framåt jämfört med den period som undersöks i artikeln. I min diskussion av samtalet kring gröna vågens konsolideringsfas under 1971–1973 blir det uppenbart att det i huvudsak rörde sig om en sinnlig flykt som tog vid genom *romantiseringen* av det gamla bondesamhället. Den sinnliga flykten synliggjordes i det ökade intresset för folkkulturen, dansen och hemslöjden som omfamnades av gröna vågens idésfär, men uttrycktes också i proggmusiken, filmens värld och i forskningen.⁶⁹ Gröna vågens första fas tog enstaka uttryck i flyttar till landet och nya deltid- och heltidslantbrukare, men framför allt utgjordes den av en allmän nyfikenhet på livet förr. Men trots att gröna vågen som sökord förekom frekvent i pressen under perioden 1971–1973 och på ett explosionsartat sätt under sista undersökningsåret, verkade det som att få människor, både från land och stad, ville enskilt identifiera sig med den. Gröna vågens konsolideringsfas delade därmed människor samtidigt som det förenade politiken.

Undersökningen stannar vid 1973. Men faktum är att gröna vågens idé-sfär under sent 1970-tal och tidigt 1980-tal i allt högre grad kom att förknippas med kollektiv och biodynamisk odling. I det samtal som denna undersökning försökt att spåra görs det i stället tydligt att närmandet till ett förindustriellt bondesamhälle var möjligt på andra vägar utan att bryta upp en fast tillvaro och att långt fler drabbades av gröna vågen än vad som tidigare förståtts.

⁶⁹ Detta beskrivs även under avsnittet ”En rörelse, en strömning eller ett uttryck” i denna artikel.

Referenser

Litteratur

Björk, Henrik, *Folkbemsbyggare* (Stockholm 2008).

Ehrensverd, Gösta, *Före – Efter: En diagnos* (Stockholm 1971).

Ekberg, Kristoffer, *Mellan flykt och förändring: Utopiskt platsskapande i 1970-talets alternativa miljö* (Lund 2016).

Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar, *Den kultiverade människan* (Lund 1979).

Haikola, Karl, *Framtidens fragmentering: Sekretariatet för framtidsstudier och välfärdssamhällets dilemma under det långa 1970-talet* (Lund 2023).

Holmberg, Carl, *Längtan till landet: Civilisationskritik och framtidsvisioner i 1970-talets regionalpolitiska debatt* (Göteborg 1998).

Larsson Heidenblad, David, ”Framtidskunskap i cirkulation: Gösta Ehrensverds diagnos och den svenska framtidsdebatten, 1971–1972”, *Historisk Tidskrift*, 135:4 (2015).

Larsson Heidenblad, David, *Den gröna vändningen: En ny kunskaps historia om miljöfrågornas genombrott under efterkrigstiden* (Lund 2021).

Nationalencyklopedin, ”Sörgården”,

><http://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/sorgarden>< (hämtad 2024-04-29).

Secord, James A., ”Knowledge in transit”, *Isis*, 95:4 (2004).

Sweco, *Sveriges nya geografi: Pandemins flyttmönster*, nr. 24, (2021).

Wessling, Ulla, ”Leva nära naturen – om innebörden av det underförstådda i gröna vågens budskap”, i *Svenska Livsstilar: Om naturen som resurs och symbol*, (red) Hjort, Anders (Stockholm 1983).

Källor

Musik

Gläns över sjö och strand, ”Morfar, varför är det bara du som är kvar?”, *Är du lönsam lille vän och andra sånger*, MNW, vinyl, 1970

Bernt Staf, ”Landsbygdens avfolkning”, *Vingslag*, Metronome, vinyl, 1972

Ola Magnell, ”Påtalåten”, *Påtalåten*, Telefunken, vinyl, 1973.

Film

Äppelkriget, 1972

Arkivmaterial

Landsarkivet Lund, Skånes Fältbiologers arkiv, SE/LLA/30857:01, Verksamhetsberättelser 1964–1983.